

روند دگرگونی نقوش و شعائر مذهبی بر روی سکه‌های دوره صفوی

جهانبخش ثواقب^۱

شهاب شهیدانی^۲

سیاوش امرایی^۳

چکیده

با تشکیل دولت صفویه (۹۰۷-۱۱۳۵ ق.م) در گستره‌ی جغرافیایی ایران، که به پایان یافتن پراکنده حکومتی و برقراری وحدت سیاسی در این کشور منجر شد، از آن پس جامعه‌ی ایرانی تحت تأثیر گرایش‌های سیاسی و مذهبی این سلسله قرار گرفت. صفویان، سنت‌های حکومتی و فرهنگی قدیم ایران را تداوم دادند اما با ترویج مبانی اعتقادی شیعه‌ی دوازده امامی به‌عنوان مذهب رسمی، هویت متمایزی به مملکت و مردم آن بخشیدند که بخشی از این تمایزات تا امروز نیز باقی مانده است. این ویژگی بر روی نقوش و محتوای مسکوکات این دوره نیز تأثیر گذاشت و سکه‌های ضرب شده‌ی این سلسله دارای ماهیت و سبکی خاص گردید. در حکومت‌های پیش از صفویه در ایران نیز تغییرات شکلی و مفهومی بر روی سکه‌ها متأثر از سیاست و دیانت آن‌ها و بازتابی از نگرش‌های سیاسی و مذهبی سلاطین و حکمرانان بوده است. از این رو، در مقایسه با سکه‌های دوره‌ی ایلخانی که تحت تأثیر وضعیت مذهبی موجود، دارای شعائر و نقوش مربوط به سایر مذاهب غیر اسلامی

Em: Jahan_savagheb@yahoo.com

۱ - استاد تاریخ دانشگاه لرستان

Em: sh.shahidani@yahoo.com

۲ - استادیار تاریخ دانشگاه لرستان

۳ - دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی دانشگاه لرستان و کارشناس میراث فرهنگی لرستان

Em: miraslorestan2003@yahoo.com

است، در عصر صفویه قدرت مذهبی پادشاهان و حمایت آنان از مذهب رسمی، مانع قدرت‌نمایی سایر مذاهب در کشور و از جمله عدم نقر شعائر و نقوش غیر شیعی بر روی سکه‌ها گردید. در این پژوهش، به روش ترکیبی میدانی و کتابخانه‌ای، به شیوه‌ی تاریخی-تحلیلی روند نقوش و شعائر مذهبی نقر شده بر روی سکه‌های صفوی و نیز نگرش سلاطین این سلسله از نقر این نقوش و شعائر بر سکه‌های رایج، مورد بررسی قرار گرفته و با سکه‌های دوره ایلخانی و تیموری مقایسه شده است. یافته پژوهش حاکی از آن است که صفویان از سکه به‌مثابه‌ی ابزاری در نشر شعائر شیعی بهره گرفته و برخی از نقوش سکه‌های این دوره با پیش از خود متفاوت است.

واژه‌های کلیدی: صفویه، پادشاهان صفوی، سکه، نقوش، شعائر مذهبی.

The Process of Change in the Imprints (Images and Religious Mottos) on the Coins Minted in the Safavid Period

J. Savagheb¹
Sh. Shahidani²
S. Amra`ee³

Abstract

With the formation of the Safavid government (1502-1722) in the geographical sphere of Iran, which led to the termination of local governments and the creation of political unity in the country, the Iranian society came under the influence of the political and religious orientation of the Safavids. The Safavids continued the old governmental and cultural traditions of Iran, but they also promoted the ideological tenets of the Twelve-Imam Shiism as the official religion, and in this way, they gave a distinct identity to Iran and its people, and parts of this distinct identity remained forever. This change of policy influenced the imprints on the coins minted in this period in a way that they had new shapes and Images. Of course, it was not something new in Iran. Before the Safavids, policies and ideologies could influence the shapes and imprints of the coins, and they reflected the political and religious attitudes of the rulers and the kings. Compared to those coins minted during the Ilkhanids, the coins of the Safavids excluded the marks and traces of religions other than Shiism since the Safavid kings had announced their firm support for the official religion. The present study uses a combined method consisting of field studies and library approaches in a historical-analytical manner to study the process of changes of coins during the Safavid period in terms of images and religious mottos imprinted on

1 - Professor of History, Lorestan University

2 - Assistant Professor of History, Lorestan University

3 - PhD student in the History of Islamic Iran, Lorestan University, and expert of Lorestan Cultural Heritage

them as a reflection of the attitudes of the Safavid kings. It also compares and contrasts the Safavid coins and the Ilkhani as well as Taimouri ones. Findings show that the Safavids used the coins as an instrument for the promotion of Shiite teachings.

Keywords: Safavid, Safavid Kings, Coin, Imprints, Religious Mottos.

مقدمه

سکه به‌عنوان ماندگارترین سند تاریخی، جلوه‌ای از ابعاد و زوایای مختلف زندگی یک جامعه است که صنعت، نوع پوشش، شعائر مذهبی و مواردی دیگر را بازتاب می‌دهد. سکه به‌رغم کارکرد اقتصادی و تسهیل مبادلات تجاری جوامع، به‌عنوان نما و سیمای جامعه و انتقال‌دهنده‌ی پیام‌ها و مفاهیم مذهبی بین جوامع عمل نموده است. با نگرشی بر روند ضرب مسکوکات در ایران این نکته به‌دست می‌آید که حکومت‌های دوره‌ی باستان از زمانی که سکه را از شکل مفتول به شکل سکه‌های امروزی تغییر دادند، درصدد برآمدند تا القاب و تصاویر خود را بر روی آن‌ها نقش کنند. بر روی نخستین سکه‌های دوره هخامنشی تصاویر و القاب رواج داشته و در آخرین سلسله ایران باستان، ساسانیان، این موضوع به اوج خود می‌رسد. با ظهور اسلام، حکومت‌ها از نظر کارکرد و ساختار سیاسی و دینی دارای ویژگی‌های خاص خود شدند. داشتن مشروعیت دینی و سیاسی از طرف دستگاه خلافت و دریافت منشور حکومت و اجازه ضرب سکه، از جمله‌ی این ویژگی‌هاست. از این رو سکه‌ها بازتاب‌دهنده‌ی سیاست مذهبی حکومت‌ها بوده است. اگر چه در این دوره، ترسیم تصاویر انسانی از ممنوعیت برخوردار است اما القاب، عناوین، شعائر مذهبی و طراحی مسکوکات متحول گردید. در دوره‌ی صفویه با استفاده از نقوش گیاهی، هندسی و حیوانی تحول مهمی بر روی سکه‌ها ایجاد شد و در مواردی نقوش و تصاویر پیشین تکرار شد. افزون بر این، تعدادی از نقوش کاملاً جدید و خاص دوره صفوی بود. در این دوره، نقوش هندسی کم-رنگ‌تر و نقوش اسلیمی و گیاهی اهمیت بیش‌تری یافت. با این که در دوره پیش از صفویه تنوع خاصی در نقوش و تصاویر روی سکه‌ها به چشم می‌خورد، اما سکه‌های صفویه به سبب تکرار نقوش دوره‌ی ایلخانی و پدیدار شدن نقوش جدید حیوانی و گیاهی روی آن‌ها از اهمیت ویژه برخوردار است. این سکه‌ها از نظر قالب گرافیکی، رسم‌الخط و نقوش به کار گرفته شده، دارای سبکی خاص و متمایز از سایر ادوار است. پادشاهان صفویه با رسمی کردن مذهب تشیع در کشور، شعائر مذهبی خود را بر روی مسکوکات بازتاب دادند که حامل پیام‌ها و اشکال متنوعی است. در این پژوهش با بررسی سکه‌های این دوره، به تشریح طرح‌ها و مفاهیم به کار گرفته شده پرداخته شده است. در پیشینه‌ی موضوع گفتنی است